

תפילת חנה-הבסיס הרעיוני לתפילת שמונה עשרה

שי פינקלשטיין
רב קהילת ניצנים

שמואל א פרק א

(א) וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִן־הַרְמְתִים צוֹפִים מִהָר אֶפְרָיִם וּשְׁמוֹ אֶלְקָנָה בֶן־יִרְחָם בְּרֵאֵלִיהוּא בֶן־תָּחוּ בֶן־צוֹף אֶפְרָתִי:

(ב) וּלְו שְׁתֵּי נָשִׁים שָׁם אַחַת חָנָה וְשֵׁם הַשְּׁנַיִת פְּנִינָה וַיְהִי לְפָנֶיהָ יְלָדִים וּלְחָנָה אֵין יְלָדִים:

(ג) וְעֵלָה הָאִישׁ הַהוּא מְעִירוֹ מֵיָמָיו יְמִימָה לְהַשְׁתַּחֲוֹת וּלְזַבַּח לִיקוֹק צְבָאוֹת בְּשֵׁלָה וְשֵׁם שְׁנֵי בָנֶיהָ עָלֵי חֲפְנֵי וּפְנִיחָס כְּהִנִּים לִיקוֹק:

(ד) וַיְהִי הַיּוֹם וַיִּזְבַּח אֶלְקָנָה וַנִּתְּנוּ לְפָנֶיהָ אֲשֶׁתּוֹ וּלְכָל־בָּנֶיהָ וּבְנוֹתֶיהָ מְנוֹת:

אלשיך שמואל א פרק א ד"ה (ד) ויהי רבי משה אלשיך, הוא המהר"ם אלשיך, נולד בתורכיה בשנת ה"א רס"ז (1507) ולמד אצל גדולי הדור דאז, ר' יוסף טאיטצק ומרן ר' יוסף קארו. הוא עלה לארץ ישראל, התיישב בצפת, והיה חבר בבית דינו של מרן.

(ד) ויהי היום ויזבח אלקנה כו'. (ה) ולחנה יתן מנה אחת אפים כו'. סיפר איך נתגלגלה תפלת

חנה, כי הנה היא לא היתה נותנת אל לבה להתפלל, כי היתה מתנחמת בראות כי אישה אוהבה, כי הלא ראתה כי היה נותן לפנינה עם היותה אשתו ולכל בניה ובנותיה שהיו רבים, עם כל זה לה ולכל הבנים והבנות לא נתן כי אם שתי מנות, (ה) אך לחנה היתה ניתנת מנה אחת, שהיא החצי שהיה נותן לפנינה ולכל בניה ובנותיה, נמצאת חנה נוטלת כחלק שלשה, על כן אמר כי במה שהיה בעין יפה נותן לחנה יותר מלפנינה עם היותה אשתו, הלא הוא אפים, כלומר נמשכו שתי אפים, אחד כי את חנה אהב והוא אף וכעס לפנינה, שנית כי ה' סגר רחמה באופן שהוא אף לחנה על העדר בניה. וזהו אפים, אחד, כי את חנה אהב. שנית, וה' סגר רחמה שהם שתי יגונות כמדובר. ועל ידי כן היתה צרתה מכעיסתה (פסוק ו) וכעסתה צרתה כו' ועל ידי כן התפללה:

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף טז עמוד א

א"ר לוי: שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו. שטן, כיון דחזיא להקדוש ברוך הוא דנטיה דעתיה בתר איוב, אמר: חס ושלום, מינשי ליה לרחמנותיה דאברהם; פנינה, דכתיב: וכעסתה צרתה גם כעס **בעבור הרעימה**.

(ה) וּלְחָנָה יִתֵּן מְנָה אַחַת אֶפְרָיִם כִּי אֶת־חָנָה אָהַב וַיִּקְוֶק סָגֵר רַחֲמָה:

אברבנאל שמואל א פרק א

ואמר כי סגר ה' בעד רחמה ולא תאמר סגירה כי אם במה שהיתה פתוח ומוכן, וזה יורה שהיתה חנה ראוי להוליד והקדוש ברוך הוא סגר רחמה ומנע ממנה ההולדה כדי שתתפלל עליו ותהיה הריונה ולידתה ברצון אלקי ובדרך נס.

(ו) וְכַעֲסָתָה צָרְתָהּ גַם־כֵּעֵס בְּעֵבֹר הָרַעְמָה כִּי־סָגֵר יִקְוֶק בְּעַד רַחֲמָה:

רש"י מסכת בבא בתרא דף טז עמוד א

בעבור הרעימה - שתתרעם על שהיא עקרה ותתפלל.

רד"ק שמואל א פרק א פסוק ו
בעבור הרעימה - מן רעמו פנים ענין זעף ורי"ש הרעימה דגושה שלא כמשפט ובא כן לחזק קריאת הרי"ש כמו קוף ונתקנוהו מן העיר וזולתו מן הדגושים לתפארת הקריאה וי"ת הרעימ' לאקניות' כלומר שתהא לה קנאה ממנה היתה אומרת בפניה דברים של גידולי בנים וכיוצא בהם כדי שתהא לה קנאה ויכאב לבה:
(ז) וְכֹן יַעֲשֶׂה שְׁנָה בְשָׁנָה מְדֵי עֲלֵתָהּ בְּבֵית יִקְוֹק בֶּן תַּכְעֲסָנָה וְתַבְכָּה וְלֹא תֵאָכֵל:
(ח) וַיֹּאמֶר לָהּ אֱלֹקָנָה אִישָׁה חֲנָה לָמָּה תַבְכִּי וְלָמָּה לֹא תֵאָכְלִי וְלָמָּה יָרַע לְבַבְךָ הַלֹּא אָנֹכִי טוֹב לָךְ מֵעֲשָׂרָה בָּנִים:
(ט) וְתָקַם חֲנָה אַחֲרֵי אֲכָלָה בְּשֵׁלָה וְאַחֲרֵי שָׁתָה וְעָלִי הַכְּהֹן יֹשֵׁב עַל־הַפֶּסֶא עַל־מִזְבֵּחַ הַיֵּכָל יִקְוֹק:

מלבי"ם שמואל א פרק א פסוק ט
(ט) השאלות (ט) מדוע לא קמה עד הנה להתפלל רק זה עתה הפעם הראשון? ולמה אחרי אכלה ולא קודם האכילה?:
ותקם. הנה עד עתה סמכה א"ע על תפלת בעלה שהיה צדיק, ועתה שראתה שהוא מתיאש מן הרחמים התעוררה להתפלל בעצמה. ותקם אחרי אכלה, כי היו רגילים להתפלל בעת הקרבת הזבחים בבקר ובמנחה, ואז לא היה הכהן יושב על הכסא רק עובד עבודה, ובפרט בשבתות ויו"ט שהיה עובד בעצמו כמ"ש בירושלמי (פ"ק דביצה ופ"ק דחגיגה), אבל עתה שקמה אחרי האוכל, ואז עלי כבר ישב על הכסא, כי כל העם הלכו לביתם ולא הקריבו זבחים בעת ההיא, והיתה יכולה להתבודד בבית ה' לשפוך לפניו שיחה (ומילת אכלה הוא מקור בתוספת ה"א, ואינה ה"א הנקבה כי אין בה מפיק, וכן שתה הוא מקור, כי היא לא אכלה):

(י) וְהָיָה מֵרַת נֶפֶשׁ וְתַתְּפַלֵּל עַל־יִקְוֹק וּבְכָה תַבְכָּה:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ל עמוד ב
מ/משנה/. אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין, כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים. אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו, ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק.
גמרא. מנא הני מילי? אמר רבי אלעזר; דאמר קרא: והיא מרת נפש. - ממאי? דילמא חנה שאני, דהות מרירא לבא טובא! אלא אמר רבי יוסי ברבי חנינא מהכא: ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחווה אל היכל קדשך ביראתך. - ממאי, דילמא דוד שאני, דהוה מצער נפשיה ברחמי טובא! - אלא אמר רבי יהושע בן לוי, מהכא: השתחוו לה' בהדרת קדש, אל תקרי בהדרת אלא בחרדת. - ממאי? דילמא לעולם אימא לך, הדרת ממש, כי הא דרב יהודה הוה מציון נפשיה והדר מצלי! - אלא אמר רב נחמן בר יצחק מהכא: עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה.

ר' צדוק הכהן מלובלין - פרי צדיק ויקרא לחג הפסח אות [כז]
ובית המקדש נקרא הדום רגלי אלהינו כמו שאמרו במכות (כ"ד א) ושם מקור כל הברכות, דאיתא (מועד קטן כ"ח א) חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליין אלא במזלא ואיתא בזוה"ק (ח"ג ע"ט ב) שהוא עתיקא מזלא קדישא, וזה שנאמר (שמואל - א א', י) ותתפלל חנה על הוי"ה השלך על ה' יהבך (תהלים נ"ה, כ"ג), על דייקא, דשם הוי"ה כולל כל התשע מדות (זוהר ח"ג רנ"ח סוף ע"א) וקוצו של יו"ד דלעילא רמיזא לאין כתר עליון (שם ס"ה ב) וזהו על הוי"ה,

מלבי"ם שמואל א פרק א פסוק י

(י) והיא. ואז התקבצו ארבעה דברים עוזרים אל שיהיה תפלתה לרצון, א] שהיא עצמה היתה מרת נפש, וה' שומע תפלת נשברי לב. ב] ותתפלל על ה', שהתפללה בכוונה שלימה על ה' לבדו. ג] ובכה תבכה, ושערי דמעה לא ננעלו לעולם (ברכות לב ב):

(יא) ותדר נדר ותאמר יקוק צבאות אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתתה לאמתך זרע אנשים ונתתיו ליקוק כל ימי חייו ומורה לא יעלה על ראשו: (יב) והיה כי הרבתי להתפלל לפני יקוק ועלי שמר את פיה: (יג) וחנה היא מדברת על לבה רק שפתייה נעות וקולה לא ישמע ויחשבה עלי לשכרה:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לא עמוד א
יכול ישמיע קולו בתפלתו? - כבר מפורש על ידי חנה, שנאמר: וקולה לא ישמע.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לא עמוד א

אמר רב המנונא: כמה הלכתא גברותא איכא למשמע מהני קראי דחנה: וחנה היא מדברת על לבה - מכאן למתפלל צריך שיכוין לבו. רק שפתייה נעות - מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו. וקולה לא ישמע - מכאן, שאסור להגביה קולו בתפלתו. ויחשבה עלי לשכרה - מכאן, ששכור אסור להתפלל,

ר' צדוק הכהן מלובלין - פרי צדיק דברים פרשת ואתחנן אות [ב]

[ב] ואתחנן אל ה' וגו'. במדרש רבה ריש פרשה זו (ב', א') אדם מישראל וכו' מהו שיהא מותר לו להתפלל בקול גדול וכו' כבר פירשה חנה (שמואל - א א', י"ג) וחנה היא מדברת על לבה. וכן אמרו ז"ל (ברכות כ"ד ב) המגביה קולו בתפילתו הרי זה מקטני אמנה. ובמקום אחר אמרו הקל קול יעקב (בראשית כ"ז, כ"ב) קול תורה וקול תפילה וכן אומרים בשמונה עשרה שמע קולנו וגו' הרי שתפילה יש להיות בקול. וכן נאמר באנשי כנסת הגדולה (נחמיה ט', ד') ויצעקו בקול גדול. אמנם בודאי הוא שסתם תפילה לה' יתברך אין להגביה קולו והוא מקטני אמנה אבל לפעמים כאשר צר להאדם מאד ולא יכול עוד להכיל הצער בקרבו מאיזה ענין שצריך לישועה אז הוא צועק מעומקא דליבא והוא אין מכוון להגביה קולו לפני ה' יתברך רק הצעקה הוא מקירות לבו שאין לו שום עצה וכמו שאמרו ז"ל (יומא ס"ט ב) על ויצעקו בקול גדול שאמרו בייא בייא שהוא בלשון אשכנז גוואלט גוואלט שהיה צר להם מאד מסיבת היצר הרע שהיה מסבב אותם ואין עצה להמלט. ותפילה בצעקה כזו מתקבלת לפניו יתברך ואינה חוזרת ריקם.

ולזה מביא המדרש ענין תפילת חנה שלא יגביה קולו על פרשת ואתחנן שהוא תפילת משה רבינו ע"ה שיכנס לארץ מפני ששניהם בסגנון אחד נאמרו כי חנה לא היה אפשר להיות לה צעקה בלב על דבר זה שהיתה מתפללת על בנים כי באמת אשה אינה מצווה על פריה ורביה רק שהיתה משתוקקת לבנים. ולכן היתה מדברת על לבה ולא בקולה מאחר שלא היתה לה הצעקה מקירות לבו. וכמו כן בתפילת משה רבינו ע"ה לכנוס לארץ הגם שאמרו ז"ל (סוטה י"ד א) וכי לאכול מפריה הוא צריך אלא שרצה לקיים מצוות הנוהגות בארץ. אבל על כל פנים לא היה מחויב בזה מאחר שכן הוא רצון ה' יתברך אלא שהוא בעצמו היה משתוקק לזה ממילא אין מקום להצעקה בקול. ומפני זה לא נענה גם כן בתפילתו. אבל הצעקה שהיא מפנימיות הלב מפאת הדוחק ואין לו עצה להמלט כזה בודאי מתקבלת. ועל זה רמזו ז"ל על פסוק הקל קול יעקב כי בפסוק זה מרומזים שתי בחינות התפילה קל הראשון בלא ו' מרמז על

תפילה בחשאי וקול השני עם האות ו' מרמז על הצעקה שמקירות הלב שהוא ממשיך חיות הישועה ואינה חוזרת ריקם:

(יד) וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עָלִי עַד־מָתִי תִשְׁתַּכְּרִין הַסִּירִי אֶת־יַיִךְ מֵעַלְיךְ:
(טו) וַתַּעַן חַנָּה וַתֹּאמֶר לֹא אֲדֹנָי אֲשֶׁה קִשְׁת־רוּחַ אֲנֹכִי וַיִּיּוּ וְשָׁכַר לֹא שָׁתִיתִי וְאֲשַׁפֵּךְ אֶת־נַפְשִׁי לִפְנֵי יְקֹוֹק:

רד"ק שמואל א פרק א פסוק טו
ואשפוך את נפשי - ברוב התפלה כאילו שפכה נפשה כמו שפכו לפניו לבבכם וי"ת ואמרית
עולבן נפשי בצלו קדם ה':

(טז) אֶל־תִּתֵּן אֶת־אַמְתְּךָ לִפְנֵי בַת־בְּלִיעַל כִּי־מָרַב שִׁיחִי וְכַעֲסִי דִבַּרְתִּי עַד־הֲנָה:
(יז) וַיַּעַן עָלַי וַיֹּאמֶר לְכִי לְשָׁלוֹם וְאֵלֶהִי יִשְׂרָאֵל יִתֵּן אֶת־שְׁלֹתְךָ אֲשֶׁר שָׁאַלְתָּ מֵעַמּוֹ:

שמואל א פרק ב
(א) וַתִּתְפַּלֵּל חַנָּה וַתֹּאמֶר עֲלֵץ לִבִּי בִיקֹוֹק רַמָּה קִרְנֵי בִיקֹוֹק רָחַב פִּי עַל־אֹיְבָי כִּי שָׁמַחְתִּי בִישׁוּעָתְךָ:
(ב) אִי־קָדוֹשׁ בִּיקֹוֹק כִּי אֵין בְּלִתְךָ וְאֵין צוּר כְּאֵלֶהִינוּ: